

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

15. YÜZYIL MUTASAVVIFLARINDAN  
YİĞİTBAŞI AHMED ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ'NİN  
CÂMİ'Ü'L-ESRÂR MESNEVÎSİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA KUŞBUDU

İSTANBUL 2019

ProQuest Number:28241891

All rights reserved

INFORMATION TO ALL USERS

The quality of this reproduction is dependent on the quality of the copy submitted.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if material had to be removed, a note will indicate the deletion.



ProQuest 28241891

Published by ProQuest LLC (2020). Copyright of the Dissertation is held by the Author.

All Rights Reserved.

This work is protected against unauthorized copying under Title 17, United States Code  
Microform Edition © ProQuest LLC.

ProQuest LLC  
789 East Eisenhower Parkway  
P.O. Box 1346  
Ann Arbor, MI 48106 - 1346

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

15. YÜZYIL MUTASAVVIFLARINDAN  
YİĞİTBAŞI AHMED ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ'NİN  
CÂMİ'Ü'L-ESRÂR MESNEVÎSİ (İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA KUŞBUDU

DANIŞMAN  
PROF. DR. ÜZEYİR ASLAN

İSTANBUL 2019



MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Tuğba KUŞBUDU'nun "15. Yüzyıl Mutasavvıfı Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin Câmî'ü'l-Esrâr Mesnevisi (inceleme-Metin) konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Üzeyir ASLAN  
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

*Üzeyir Aslan*

Üye : Prof. Dr. Hakan TAŞ  
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

*Hakan Taş*

Üye : Doç. Dr. Ahmet KOÇAK  
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

*Ahmet Koçak*

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24.10.2019 tarih ve 2019/14-5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

*Prof. Dr. Okan YESİLER*  
Müdür

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÇEVİRİYAZI ALFABESİ.....	VII
İŞARETLER VE KISALTMALAR.....	XI

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YİĞİTBAŞI AHMET ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ VE CÂMÎ'Ü'L-ESRÂR MESNEVİSİNİN İNCELENMESİ

1.1. Marmaravî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	1
1.1.1. Hayatı.....	1
1.1.2. Eserleri.....	3
1.2. Câmî'ü'l-Esrâr Mesnevisinin İncelenmesi.....	5
1.2.1. Şekil Özellikleri.....	10
1.2.1.1. Nazım Şekli.....	10
1.2.1.2. Vezin.....	14
1.2.2. Câmî'ü'l-Esrâr'ın İçeriği.....	16

## İKİNCİ BÖLÜM

### NÜSHALARIN TAVSİFİ

2.1. Câmî'ü'l-Esrâr Nüshalarının Tanıtılması.....	17
2.2. Metin Kurulurken Takip Edilen Usuller.....	20
2.2.1. Türkçe Bazı Kelime ve Eklerin İmlası.....	21
2.2.2. Farsça Bazı Kelime, Ek ve Terkiplerin İmlası.....	21

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**  
**CÂMİ'Ü'L-ESRÂR [METİN]**

<b>METİN.....</b>	<b>23</b>
<b>SONUÇ.....</b>	<b>137</b>
<b>BİBLİYOGRAFYA.....</b>	<b>138</b>

PREVIEW

## ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatının sık kullanılan nazım şekillerinden olan mesneviler, pek çok konunun işlenebildiği hacimli eserlerdir. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılması ve her beyitin kendi arasında kafiyeli olması bu eserlerin halk arasında da ezberlenilmesini kolaylaştırmıştır. Bu sebeptendir ki İslam etkisiyle gelişen klasik edebiyatımızda, özellikle dinî içerikli eserler mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmıştır. Süleyman Çelebi'nin mesnevi biçimiyle yazdığı eseri *Vesletü'n-Necat*'ın halk arasında iyi bilinmesi ve "Mevlit" okuma-okutma geleneğinin süregelmesi söylediklerimizin bir kanıtı niteliğindedir.

15. yüzyıl mutasavvıflarından bir Halvetî şeyhi olduğu bilinen Yiğitbaşı Ahmet Şemseddîn-i Marmaravî'nin *Câmi'ü'l-Esrâr* adlı mesnevisi, bu yüzyılın tasavvufî eserleri arasında yer almaktadır. İnsanın yaratılışı, Allah'ın sıfatları, nefsin mertebeleri, tarikat adabı gibi pek çok konu işlenen mesnevide nefsin her bir mertebesi için yazılan yedi kaside vardır. Bahsi geçen kasidelerin ikisinde aruz vezni gözetilmemiş, klasik edebiyatımızın geleneği olan ahenk unsurları noksan kalmıştır.

*Câmi'ü'l-Esrâr*, 2000 yılında Ahmet ÖGKE tarafından hazırlanan *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* adlı doktora çalışmasında tartılmış ve eserin bilinen en eski nüshası olan Millet Kütüphanesi Ali Emîri Efendi Şer'iyye 1343/1 numarada kayıtlı nüsha, çeviriyazı alfabesi kullanmaksızın Latin kökenli Türk alfabesine aktarılmıştır. Ancak gerek okuma hataları gerek çeviriyazı alfabesinin kullanılmaması, çalışmanın yetersiz olduğunu düşündürmüştür. Bu sebeple biz de çalışmamızda, Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz 33 nüshası bulunan *Câmi'ü'l-Esrâr*'ın ulaşabildiğimiz en eski tarihli üç nüshasını inceleyerek tenkitli bir metin vücuda getirmeye çalıştık. Böylece *Câmi'ü'l-Esrâr*'ı müstakil bir çalışma olarak oluşturmayı amaçladık. Çalışmamızın ilk bölümünde müellifin hayatı ve eserlerine, ikinci bölümünde bahsi geçen nüshaların tavsifine, üçüncü bölümünde ise *Câmi'ü'l-Esrâr*'ın tenkitli neşrine yer verdik.

*Câmi'ü'l-Esrâr*'dan haberdar olmamı sağlayan ve çalışmam süresince bana her konuda sabırla yaklaşım yardımcı olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Üzeyir ASLAN Bey'e teşekkür ederim.

Tez savunmamda bulunarak tezim için birtakım tavsiyelerde bulunan sevgili jüri hocam Prof. Dr. Hakan TAŞ Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteklerini hep hissettiğim sevgili annem Sema KUŞBUDU, sevgili babam Murat KUŞBUDU ve özellikle hayatımın her aşamasında elimi tutan biricik kardeşim Mesut KUŞBUDU'ya tüm kalbî duygularıyla teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmam boyunca bana her konuda yardımcı olan, umutsuzluğa kapıldığımda bana cesaret veren sevgili Cantürk COŞKUN'a ve kıymetli arkadaşlarım Ömer Faruk YİĞİTEROL ile Burcu Ayşe YILMAZ'a da teşekkürü bir borç bilirim.

Nüshaları karşılaştırarak müellif hattına en yakın metni oluşturmak istediğimiz bu çalışmada elbette hatalarımız olmuştur. Hataların hoş görülmesini ve yapılacak katkılarla düzeltilebilmesini umut ederim.

Hürmetlerimle.

Tuğba KUŞBUDU

Mayıs 2019, Üsküdar



## ÖZET

Ahmed Şemseddin Marmaravî, 1435 yılında Saruhan sancağına bağlı Gölmarmara ilçesinde doğmuştur. Bazı kaynaklarda Saruhânî, Akhisarî, Rûmî ve babası vesilesiyle İbn-i İsâ Derviş Ahmed olarak da anılmıştır. Halveti şeyhi Alaeddin Uşşakî'den ilim öğrenen Yiğitbaşı, şair ve yazar olmasının yanı sıra Halvetiliğin Ahmediye kolunun kurucusudur.

Eserlerini tasavvuf etkisiyle kaleme alan Marmaravî'nin ilk ve tek manzum eseri çalışmamızı oluşturan *Câmi'ü'l-Esrâr* adlı mesnevidir. 837 beyitten müteşekkil olan mesnevide Allah'ın sıfatları, Allah ve peygamber sevgisi, dört büyük halife, irşat, mürşit, tarikat adabı, tasavvuf yolu ve tasavvuf yolundan ayrılanlar, vücut, insan, nefis, nefsin mertebeleri gibi konular işlenmiştir. Eser; tüm bu konuları ihtiva etmesi, öğüt vermesi bakımından didaktik bir özellik göstermektedir.

Çalışmamızda Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz 38 nüshası bulunan *Câmi'ü'l-Esrâr*'ın tenkitli metni vücuda getirilmiştir. İlk bölümde müellifin hayatı ve eserlerine, ikinci bölümde eserin nüshalarının tanıtımına, üçüncü bölümde ise *Câmi'ü'l-Esrâr*'ın tenkitli neşrine yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yiğitbaşı, Marmaravi, divan, mesnevi, tasavvuf.

## ABSTRACT

Ahmed Şemseddin Marmaravî was born in 1435 in Gölarmara in Saruhan. In some sources he has called with different names as Saruhani, Rumi, and with the occasion of his father he used to be called İbn-i İsa Derviş Ahmed. Yiğitbaşı also acquired a huge knowledge from Halveti Sheik Alaeddin Uşşakî. He was a poet alongside, he was the founder of the Halvet which is foot of Ahmediye.

Marmaravî's who wrote his works affected by mysticism, the first and only poetic work which is also our research subject is a masnavi named *Câmi'ü'l-Esrâr*. In this 837 couplet work, Marmaravî involved epithet of the God, love for God and prophet, four great caliphs, spritual and ethic guide, guru, cult morals, mysticism way and people who left this way, the flesh, humanity, nafs and extents of nafs. The work has a didactic feature in that it contains all these subjects and gives advice.

In our study, we can detect 38 copies with libraries in Turkey *Câmi'ü'l-Esrâr* criticizing the text has been created. In the first part, the life and works of the author, in the second part the introduction of the copies of the work and in the third part the criticism of the *Câmi'ü'l-Esrâr* is given.

**Key Words:** Yiğitbaşı, Marmaravi, divan, masnavi, mysticism, sufism.

## ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

ا	A, a, E, e
ب	B, b
ت	T, t
ث	S, s
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ž, ž, Đ, đ
ط	T, t
ظ	Z, z
ع	‘

غ	Ğ, ğ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
ه	H, h, A, a, E, e
و	V, v, O, o, U, u, Ö, ö, Ü, ü, Ō, ō, Ū, ū
ى	y, İ, i, Ĭ, ĭ
ء	

## İŞARETLER VE KISALTMALAR

[ ] Düzeltme ve ekleme yapılan kısımlar

( ? ) Doğruluğundan emin olunamayan kısımlar

( / ) Nüshalar arasındaki farklar

AE: Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum Şeriyeye 1343/1

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

H: Hicri

hzl.: Hazırlayan

İÜ: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, 9774/2

M: Miladi

S: Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba 260/2

TDK: Türk Dil Kurumu

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YİĞİTBAŞI AHMET ŞEMSEDDİN-İ MARMARAVÎ VE CÂMÎ'Ü'L-ESRÂR MESNEVİSİNİN İNCELENMESİ

#### 1.1. Marmaravî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

##### 1.1.1. Hayatı

Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, hicri 839 yani miladi 1435-36'da<sup>1</sup> Osmanlı saltanatının hüküm sürdüğü yıllarda Saruhan sancağı Akhisar kazasına bağlı Marmara nahiyesinde doğmuştur.<sup>2</sup> Bugün Marmara nahiyesi, Manisa ilinin ilçelerinden biri olup adı "Gölmarmara" olarak değiştirilmiştir. Ahmed Şemseddin doğduğu yere nispetle "Saruhanî", "Akhisarî", "Rumî" gibi isimlerle anılmış, bununla birlikte *Câmi'ü'l-Esrâr*'da kendini "Sâruhânî İbn-i İsa Derviş Ahmed" olarak tanıtmıştır.<sup>3</sup> Marmaravî, İstanbul meşayih arasında vuku bulan ihtilafları çözmek için payitahta çağırılmış ve meseleyi çözüme kavuşturup huzuru sağladığı için kendisine "Yiğitbaşı" lakabı verilmiştir.<sup>4</sup>

Ahmed Şemseddin'in, başta kendi eseri olmak üzere çeşitli kaynaklarda adı ve unvanı yazılıdır. Ailesi hakkında bilgi yoktur ancak *Câmi'ü'l-Esrâr* mesnevisinde babasının adının "İsa" olduğu anlaşılmaktadır:

152. Şârühânî İbn-i 'İsâ Derviş Ahmed ismimiz

Marmarada vâkı' olmuş mevlidimiz cismimiz

Medrese eğitimini doğduğu yerde, zahiri ilimler sahasında ikmâl edip kendini yetiştiren Ahmed Şemseddîn, Alâeddin Uşşâkî'den manevi terbiye almıştır.<sup>5</sup> Aynı zamanda Halveti tarikatının Ahmediyye şubesinin kurucusu olduğu bilinmektedir. Gerek

<sup>1</sup> Osmânzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazırlayanlar: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 238.

<sup>2</sup> Sâdik Vicdâni, *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)*, Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 232.

<sup>3</sup> Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Câmi'ü'l-Esrâr*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum Şerhiye 1343-1, 5b, 152. beyit.

<sup>4</sup> Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihin ve Etibânın Terâcim-i Ahvâli*, Hazırlayan: M. Akif Erdoğan, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 17.

<sup>5</sup> Bursalı Mehmed Tahir bin Rifat, *a.g.e.*, s.17.

kendi eserinde gerek diğerkaynaklarda tarikatı ve silsilesi ile meşayih hakkında da çeşitli bilgilere tesadüf edilmektedir. Bunu, kendisi *Câmi'ü'l-Esrâr*'da şöyle anlatmıştır:

152. Şārūhānī İbn-i 'İsā Derviş Aḥmed ismimüz  
Marmarada vāqī' olmuş mevlidimiz cismimiz
153. Germiyānīdür anuñ pīri Şeyḥ Kāmil 'Alī  
hem şehī 'irfān ile meşhūr 'Uşşāk-ı Velī
154. kim anuñ pīri de İbrāhīm Kāmil-i Ḳayserī  
ṭālibi Ḥaḳḳa olupdur bu ṭarīḳuñ rehberi
155. kim anuñ pīri de Erzingānīdür 'irfān ile  
şeyḥ-i pīridür kemāl-i iştihāri şān ile
156. kim anuñ pīri de meşhūr-ı ṭarīḳ-i Ḥalvetī  
ismidür Seyyīd-i Yahyā ḳuṭb-ı a'lā rif'ati

Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin vefat tarihi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Necdet Okumuş, Marmaravî'nin 15. yüzyılın son yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceğini kaydetmiştir.<sup>6</sup> Ancak sair kaynakların işaret ettiği tarih hicri 910 yani miladi 1504-1505'tir. Ahmet Ögke, müellifin hocaları ve talebeleri göz önüne alındığında Okumuş'un tahminin yanlış olduğunu, Marmaravî'nin vefat tarihinin hicri 910 olması gerektiğini söylemiştir.<sup>7</sup> Nitekim Marmaravî'den bahseden eserlerin hemen hepsinde bu tarih esas kabul edilmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Marmaravî'nin 1505'te Manisa'da vefat ettiğini söylemek mümkündür.

<sup>6</sup> Necdet Okumuş, *Halvetilik'in Ahmediyye Kolu Yiğitbaşı Veli ve Külliyesi*, Şafak, Manisa, 2005, s. 18.

<sup>7</sup> Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravî –Yiğitbaşı Veli- Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2006, s. 53-58.

Marmaravî'nin hayat hikâyesine dair belge ve bilgiler yetersiz olup bazı kayıtlarda isim benzerliği olduğundan da ayrıca bahsedilmektedir. Müellifin tekkesi ve türbesi Manisa'dadır. Kendisi de Manisa'da yaşamıştır. Adına vakıf kurulup mescid inşa edilen Yiğitbaşı'nın menkıbe ve kerametlerini anlatan müstakil bir kitaba henüz ulaşamamıştır.

Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin hayatı ve sanatı hakkında çeşitli kaynaklar zikredilmektedir. Bu kaynaklarda verilen tafsilat, bir diğerinden farklı değildir. Tabii olarak müellifin eserlerinden yazıya geçirilenler, tarikat adabına ilişkin metinlerdir. Eserlerde derviş, mürşit, zikir, sema, nefis, ibadet gibi tarikat ehline istikamet veren konular işlenmiştir. İslam, Kur'an, peygamber sünneti ve daha pek çok mevzu etrafında dile getirilen usul ve esaslar, yine bu minvalde ele alınmaktadır.

Yeni harflerle yayına hazırlanan eserler, eserler üzerinde yapılan tahlil ve tecrübeler, eser sahibi hakkında karine yolu ile çıkarılan/verilen hükümler araştırmacıların işini kolaylaştırmakla birlikte Yiğitbaşı Veli gibi künyeleri hakkında tafsilata ulaşamayanlar da vardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, hâli hazırda mevcut eserlerin birbirini tekrara mecbur kaldıkları görülmektedir. İşbu sebeple Yiğitbaşı Veli'nin özet hâlinde verilen hayat hikâyesi, yeni kaynaklar ışığında tekrar değerlendirilmeye muhtaçtır.

Tarikat ehlinin ortaya koyduğu ilmî eserler, her devrin kültür hayatında yerini bulmuştur. Yiğitbaşı Veli'nin seyr ü sülûkunu da bu imkân dahilinde görmek mümkündür. Kendisinden öncekilerde olduğu gibi onun da bir tasavvuf düşüncesi vardır. Bu manevi düşünceyi etrafındaki mürit halkası tarikiyle yeni nesle aktarmaya çalışmıştır. Tasavvuf düşüncesi ve manevi kültüre ilişkin vakıaları kaydeden eserlerin de yayımlanması yerinde olacaktır.

### 1.1.2. Eserleri

Marmaravî'nin eserleri Ahmet Ögke tarafından çeviriyazı alfabesi kullanılmaksızın yeni harflere aktarılmıştır.<sup>8</sup> Bunlardan *Risâle-i Tevhîd*, çalışmamız olan *Câmi'ü'l-Esrâr* dışındaki eserler müstakil birer eser olarak çalışılmamıştır.

---

<sup>8</sup> Ahmet Ögke, *a.g.e.*



Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan İslam Ansiklopedisi'nin *Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı* maddesinde<sup>9</sup> kaydedilen eserler şunlardır:

**Câmi'ü'l-Esrâr:** Müellifin ilk ve tek manzum eseri olarak bilinen bu mesnevide; insanın yaratılışı, tarikat adabı, nefsin mertebeleri, sair peygamberler gibi konulara yer verilmiştir. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bu eserle ilgili kapsamlı bilgiye yer vereceğiz.

**Risâle-i Tevhîd:** Mensur olarak kaleme alınan bu eser; Allah'ın peygamber ve kitap göndermekteki maksadını açıklamakta, itikad, şeriat, mâye, telkin, zikir, tevhid, hakâik-ı insân, ervah ve ilm-i hikmet gibi konuları ihtiva etmektedir. Marmaravî'nin bu eseri Muhsine Börekçi tarafından müstakil bir eser olarak çalışılmıştır.<sup>10</sup>

**Keşfü'l-Esrâr:** Câmi'ü'l-Esrâr ve Risâle-i Tevhîd'de geçen konular, burada mensur olarak yeniden kaleme alınmıştır.

**Ravzatü'l-Vâsilîn:** Allah'ın birliği ve mahlûkatı yaratma amacı soru cevap şeklinde ele alınmıştır.

**Atvâr-ı Seb'a:** Seyr-i süluk süresince aşılması gereken merhaleler ele alınmıştır.

**Risâletü'l-Hüdâ:** Tasavvufî nasihatleri içermektedir.

**Kenzü'l-Hakâyık:** Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bir eserdir.

**Hurde-i Tarîkat:** Tarikat âdabını ihtiva eder.

**Tabakâtü'l-Evliyâ:** Ricâlü'l-gaybı temsil unsurlar hakkında bilgi veren bir risaledir.

**Mukaddimetü's-Sâliha:** Ehl-i sünnet, müttakiler, zâhidler, bâtın ulemâsı, şeyh ve müridlerin hâllerinden bahsedilmektedir. Eser, Mustafa Tatçı ve Halil Çeltik tarafından yayımlanmıştır.<sup>11</sup>

**İrfânü'l-Maârif:** Şeriat, hakikat ve tarikata uygun davranışlardan bahsedilir.

Ahmed Şemseddin'in bu eserleri dışında Bahreyn-i Aşk, Fütüvvetnâme ve Silsile-i Ehl-i Tarîkat adlarında üç risâlesi daha vardır.

<sup>9</sup> Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/>, (ET: 11.07.2019).

<sup>10</sup> Muhsine Börekçi, *Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî: Risâle-i Tevhîd (İnceleme-Metin-Dizin)*, Akçağ, Ankara, 2003.

<sup>11</sup> Mustafa Tatçı – Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüya Tâbirnâmeleri*, Akçağ, Ankara, 1995.

## 1.2. *Câmi'ü'l-Esrâr* Mesnevisinin İncelenmesi

Kütüphane kaynaklarında tam adı *Câmi'ü'l-Esrâr fî Tarîkı't-Tasavvuf li Ehl'illâh ve'l-Mukarreb* olarak kaydedilen eser, Marmaravî'nin ilk ve tek manzum eseri olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. 837 beyit olan bu mesnevi, tasavvufî özellik göstermektedir. Kendisi de bir Halveti şeyhi olan Marmaravî, mesnevisinde yaratılış, Allah'ın sıfatları, Peygamber'e ve dört halifeye övgü, tarikat adabı, mürşid-i kâmil, zahir-batın, insan bedeninin ve ruhunun özellikleri, nefsin mertebeleri gibi konulara değinmiştir.

### *Yaratılış ve Peygamber:*

42. yoğ iken bu yer ü gögi 'arş ü kürsi nefis ü cân  
yedi biñ yıl andan evvel Muşafâ oldu nişân
43. hâlvat edüp nürdan kandîle girdi Muşafâ  
yedi biñ yıl anda tırdı mâye kurdı Muşafâ
44. bu yediden soñra halk oldu haķâ'ik cân ü nefis  
bezri oldu kaldı bu kandîl içinde mâye pes

### *Peygamber ve dört halife sevgisi:*

113. her dem irşâd-ı sülûk ahvâline budur delîl  
bâṭn ilinde Ḥabîbüñ ru'yeti hüsn-i cemîl
114. dâ'imâ olsun anuñ haķķında biñ biñ eş-şalât  
hürmetine olur anuñ her ne kim olur necât

115. hem dağı mağbldr yr-i ehr yrı anu  
Ŗu'le vrmiŖdr murabba' rkn-i envrı anu
116. Hđ te'aldan selm olsun ki anlar sır vel  
kim Eb Bekr  'merdr dađı 'Osmn  'Al
117. hem selm olsun dağı line v aŖhbına  
mađrem olmuŖdur kim anlar bu Ŗer'at bbına
118. hem dağı Ŗunlar kim oldılar Hbbn mmeti  
d'im ola anlarun řalbine Hđđıun rađmeti

Eser, Marmarav'nin doğduğu yeri, tarikat silsilesini, tasavvuf neŖvesini kimlerden aldığını da içermesi bakımından da önem taŖır:

152. Ŗrhn İbn-i 'Is DerviŖ Ađmed ismimz  
Marmarada vđi' olmuŖ mevlidimiz cismimiz
153. Germiyndr anun pri Ŗeyh Kmil 'Al  
hem Ŗeh 'irfn ile meŖhr 'UŖŖđ-ı Vel
154. kim anun pri de İbrhm Kmil-i Kyser  
tlibi Hđđ olupdur bu triđıun rehberi

155. kim anuñ pîri de Erzingânidür 'irfân ile  
şeyh-i pîridür kemâl-i iştiḥârî şân ile

156. kim anuñ pîri de meşhûr-ı ṭarîḳ-i Ḥalvetî  
ismidür Seyyîd-i Yahyâ ḳuṭb-ı a'lâ rif'ati

Bununla birlikte eserde yoğun telmih unsurları söz konusudur. Âdem ile Havva, Leyla ile Mecnun, Hallâc-ı Mansur, İbrahim Edhem, Yûsuf ile Züleyha ve sair peygamberler pek çok beyitte zikr edilmiştir.

*Âdem ile Havva:*

331. berzaḳ ilinde ḳuvâlar ola evlâda mişâl

**Âdem ü Ḥavvâ** ile bundan biliñ kim n'oldı ḥâl

720. bu marziyye **Âdem ü Ḥavvâ** gibi ğarîb olur  
zihî sa'âdet ki yolu râh-ı Ḥabîb olur

*Leyla ile Mecnun:*

86. bu sevidür **Leylîye** Mecnûnı Mecnûn eyleyen  
bu sevidür uyḥuya her gence şeb-ḥûn eyleyen

562. şerḫinûñ vechinde gördi pertevi fehm-i beşer  
sâlikûñ ta'bîridür **Mecnûn u Leylî** mu'teber

680. göründi rûy-ı **Leylî**den muḥabbet ḳondı **Mecnûna**  
bu sevgi 'âḳîbet cânına geçdi Ḥaḳḳa yol buldı

*Hallâc-ı Mansur:*

83. bu sevidür şevk ile **Manşûru** berdâr eyleyen  
bu sevidür kim **Züleyhânuñ** özün nâr eyleyen

108. açdı ebvâbın alup kenz-i haķıķat devletin  
hîmmet ile ‘asker-i **Manşûra** saçdı raķmetin

597. şoyar **Manşûr**-veş meydâna ‘ışķa  
ki nefsi dâr êder mestâne tevĥîd

678. yêtişdi Haķ eşiginde **ene’l-Haķ** nöbetin urdı  
bu ‘aşķa doymadı **Manşûr** ulaşdı Haķķa yol buldı

*İbrahim Edhem:*

82. bu seviyle terkdi **İbrâhim Edhem** taĥtını  
bu seviyle evliyâ buldı vilâyet taĥtını

658. mişâl cümlede birisi buña **İbrâhim Edhem**dür  
bu yolda tâcını taĥtını terk êtdi dèdi yâ Hû

*İbrahim Peygamber:*

81. bu seviyle nârı **İbrâhime** gülzâr eyledi  
bu seviyle enbiyâyı kendüye yâr eyledi

*Züleyha:*

83. bu sevidür şevk ile **Manşûru** berdâr eyleyen  
bu sevidür kim **Züleyhânuñ** özün nâr eyleyen

Eserin bilinen en eski nüshası hicrî 944, yani miladi 1537-38 yıllarında istinsah edilmiştir. Türkiye’de çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan eser, genellikle bir risale içinde kaleme alınmıştır. Bu nüshalarla ilgili bilgileri sonraki başlıklarda aktaracağız.

*Câmi’ü’l-Esrâr*’ın dili dönemine göre anlaşılır biçimdedir. Beyitler akıcı bir üslupla yazılmış olup mesnevi içinde yer alan *Fî Beyâni Kaşîde-i Nefs-i Râziyye* ve *Fî Beyâni Kaşîde-i Nefs-i Şâfiye* başlıklı kasidelerde aruz vezni kullanılmamıştır. Bu durum mısraların hece sayılarının değişmesine, diğer bir deyişle aruz bakımından kusura sebep olmuş ve üslubun akıcılığı zedelenmiştir. Eser tasavvufî bir mesnevi olarak yazıldığı için beyitlerde tasavvufla ilgili terimlere de sıkça yer verilmiştir. Çeşitli ayet ve hadisler de iktibas yoluyla beyit bütünlüğüne dahil edilmiştir.

*Ayetler:*

39. sırr-ı ‘adle mazhar olup sır bekâda sır çalır  
lîk bir kez “**küllî şey’in hâlikuñ**”<sup>12</sup> sırrın bulur
761. evşâfa fenâ vèrmek ile çaldı bu deyyâr  
“**el-ḥükm-i lillâh**”<sup>13</sup> dèr bu nefse Vâhid ü Kahhâr
690. muṭma’inne gerçi ‘anâşırdan aldı şebâtı  
“**irci’i**”<sup>14</sup> âyeti bildürdi buña bâb necâtı

<sup>12</sup> küllî şey’in hâlikuñ: Her şey yok olup gidicidir. Kassas Suresi, 88.

<sup>13</sup> el-ḥükm-i lillâh: Hüküm ancak Allah’ındır. Mümin Suresi, 12.

<sup>14</sup> irci’i: “Rabbine dön.” Fecr Suresi 28.

*Hadisler:*

105. hikmeti bil kim buna “levlâke levlâk”<sup>15</sup> dedi Hâk  
kim Muhammed olmasa olmazdı eflâk dedi Hâk

775. hadîşdür ki “izâ temme'l-faqr fe-hüvallah”<sup>16</sup>  
“el-hük-m-i lillâh” dër bu nefse Vâhid ü Kakhâr

## 1.2.1. Şekil Özellikleri

### 1.2.1.1. Nazım Şekli

Mesnevi, nazım şekli olarak kendi arasında uyaklı ve belli bir sayısı olmayan beyitlerden müteşekkil bir sanat ürünüdür. Mesnevide beyitlerin kafiye bakımından birbirine bağlı olmaması, şairin duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilmesini sağlamış; bu sebeple mesnevi, geniş bir konuyu ele almak isteyen şairler tarafından tercih edilen bir nazım şekli olmuştur.<sup>17</sup>

Köken olarak Arapçaya ait olan mesnevi kelimesi, bir edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmıştır. Esasen ilk örnekleri yine Arap edebiyatında görülmüş ancak Araplar kendi arasında kafiyeli olan bu nazım biçimine “recez, urcûze, müzdevice” gibi isimler vermişlerdir.<sup>18</sup> Bu nazım şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş olup özellikle verilen ilk ürünlerde Fars şairlerin etkisi görülmüştür.

Beyit sayısında kısıtlama olmayan mesnevide, genellikle aruzun kısa kalıpları kullanılmıştır. Bu kalıplar şöyledir:

### Hezec Bahri:

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün (.---/ .---/ .---)

<sup>15</sup> levlâke levlâk: Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım, manasında hadis-i kudsi.

<sup>16</sup> izâ temme'l-faqr fe-hüvallah: Fakirlik ramamlandığı zaman o Allah'tır. (?)

<sup>17</sup> Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh, İstanbul, 2015, s.103.

<sup>18</sup> İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri*, 2011, s. 430.

Mefülü / mefâ'ilün / fe'ülün (--/ .-/ .--)

### Remel Bahri:

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün (-.-/-.-/ -.-)

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün (Fâ'ilâtün) (fa'lün) (.-./.-./ .-) (-.-) (--)

### Seri' Bahri:

Müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün (-.-/-.-/ -.-)

**Hafif Bahri:** Fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün (Fâ'ilâtün) (fa'lün) (.-./.-./ .-) (-.-) (--)

**Mütekârib Bahri:** Fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül (.-./.-./.-/ .-).<sup>19</sup>

Mesnevi nazım şekli; giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü olmak üzere üç ana başlıkta tertip edilir. Giriş bölümünde; besmele, tevhid, münacat, naat, miraç, mucizat, medh-i çehâr yâr-ı güzîn (dört büyük halifeye övgü), padişaha övgü, devlet büyüğüne övgü, sebab-i telif bulunur.

Konunun işlendiği bölüme göre mesneviler altıya ayrılır: aşk konulu mesneviler, dinî ve tasavvufî mesneviler, ahlakî ve öğretici mesneviler, savaş ve kahramanlık konulu mesneviler, bir şehri ve güzellerini anlatan mesneviler, mizahî mesneviler.<sup>20</sup>

Mesnevinin son kısmı bitiş bölümüdür. Burada şair Allah'a yakarır, devrin sultanını överek saltanatının devamı için dua eder, kendi eseri ve şairliğiyle övünür, tanınmış mesnevi şairlerini ve eserlerini anar, dikkatsiz müstensihleri yerer, eserine verdiği isimden ve mesnevisinin beyit sayısından bahseder, mesnevisinin bitiş tarihini bildirir, okuyucudan hayır dua ister, eserinin veznini belirtir.<sup>21</sup> Bazı mesnevilerde bu sayılanların hepsi bir arada olmaz.

Belirttiğimiz mesnevi bölümlerinin bazılarına *Câmi'ü'l-Esrâr*'dan aşağıdaki beyitleri örnek verebiliriz.

<sup>19</sup> Ahmet Kartal, "Türkçe Mesnevilerin Tertip Özellikleri", *Bilig*, S. 19 (2001), s.70-71.

<sup>20</sup> Cem Dilçin, "Örneklerle Türk Şiir Bilgisi", TDK, Ankara, 2009, s. 177-201.

<sup>21</sup> İsmail Ünver, *a.g.m.*, s.448